

Sociologické problémy sportu

Aleš Sekot

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umísťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

doc. PhDr. Aleš Sekot, CSc.

SOCIOLOGICKÉ PROBLÉMY SPORTU

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 3332. publikaci

Odpovědná redaktorka PhDr. Anna Novotná
Sazba a zlom Milan Vokál
Návrh obálky Denisa Kokošková
Počet stran 224
Vydání 1., 2008

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2008

Recenzoval doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc.

ISBN 978-80-247-2562-8 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6300-2 (elektronická verze ve formátu PDF)
© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

1. Sport: sociálně-kulturní fenomén	7
1.1 Vymezení kategorie sportu	7
1.2 Historické ohlédnutí	14
2. Sport a socializace	19
2.1 Nezastupitelnost socializačního působení sportu	19
2.2 Socializace: vrcholový sport versus rekreační sport	28
Výkonnostní vrcholový sport	29
Zájmový rekreační sport	31
2.3 Sociologická teorie, sport, socializace	33
2.4 Sport jako statusový symbol životního stylu	41
2.5 Fyzická aktivita versus obezita: teorie versus praxe	51
2.6 Růst zájmu o zážitkové, rekreační a alternativní sporty	61
2.7 K sociálním aspektům profesní pozice trenéra	69
Ženy versus trenérství	73
Trenéři v kontextu sportovní mobility	74
Specifika dobrovolného trenérství: finské zkušenosti	76
Sportovní trénink versus studium	78
Trenérství na cestě interkulturní koexistence	79
2.8 Rituály ve sportu	81
3. Sport versus globalizace	93
3.1 Konceptuální východiska	93
3.2 Globální versus lokální = glokální?	96
3.3 Globalizace versus internacionalizace sportu	99
3.4 Sportovní migrace: aktuální téma	103
4. Násilí ve sportu	121
4.1 Konceptuální východiska	121
4.2 Sportovní etika versus fair play	131
4.3 Agresivita a výtržnosti v hledišti	139

4.4	Fenomén sportovního fandovství	146
4.5	Násilí na fotbalových stadionech	155
5.	Sport: Kam kráčí?	169
5.1	Profesionalizace sportu	169
5.2	Fenomén sportovních hvězd: hrdinové versus celebrity ..	174
5.3	K problematice sponzoringu ve sportu	177
5.4	Sport versus olympijská strategie vítězství: čínský přístup	183
5.5	Soudobý olympismus versus sport	190
5.6	Sport: Co lze očekávat?	196
	Literatura	209
	Jmenný a věcný rejstřík	219

1. Sport: sociálně-kulturní fenomén

1.1 Vymezení kategorie sportu

Předposlední den roku 2007. V prostorách starobylých Hradčan, v bezprostřední blízkosti Pražského hradu, se koná další ze série mediálně ostře sledovaných běžeckých lyžařských závodů, přitahujících pozornost diváků, obyvatel a návštěvníků naší nádherné metropole. Nákladně jednoúčelově uměle vytvořená dráha ze vzdálené šumavské přírody navezeného uměle vyrobeného sněhu do zcela nekonvenčních urbanistických prostor vyvolává v jedněch nadšení a obdiv k nové formě sportovní divácké atrakce. Pro druhé je naopak ohniskem kritiky zneužívání sportu bezohledně pro komerční účely čerpající nemalé veřejné finanční náklady, vyžadující jednoúčelově vynaloženou lidskou energii, přinášející zřejmé a tušené ekologické problémy a znevažující genius loci historických veřejných prostranství. Ponecháme-li v tomto případě stranou možné názorové střety, jedno je zřejmé: vrcholový sport se stále dynamičtěji dere do zorného úhlu veřejného zájmu s cílem získat co největší pozornost médií, veřejnosti, sponzorů. Stává se postupně masovou zábavou a veřejně přístupnou atrakcí a přesahuje tak stále razantněji do oblastí komunálních struktur, politiky, ekonomie, masové kultury, masových médií, právního systému, ekologických a občanských iniciativ.

Pochopit podstatu a směřování soudobého světa, jeho dílčích společností a kultur, aniž bychom si všímali a náležitě docenili úlohu sportu, je téměř nemožné. Žijeme totiž ve světě, kde sport je mezinárodním fenoménem, je důležitý pro politiky a světové vůdce, přispívá k dynamice ekonomického rozvoje, rozšiřuje globální povědomí cestou mezinárodních sportovních událostí, je nedílnou součástí lokálních sociálních a kulturních struktur, regionů a národů. Sport je svým potenciálem schopen přispívat i k vývoji nejchudších oblastí světa, tvoří nezastupitelnou součást masové mediální podívané, podílí se na rozvoji turistického podnikání, je různým způsobem spojován s řadou sociálních jevů a pro-

blémů, jako je zdraví, násilí, kriminalita, sociální rozdíly, pracovní migrace, ekonomický a sociální rozvoj a chudoba. Sport se v průběhu konání olympijských her a některých významných sportovních událostí, jako jsou světové šampionáty ve fotbalu či ledním hokeji, stává globálním pojítkem hodnotově jednotícího zájmu zcela sociálně, kulturně či nábožensky odlišných koutů světa. Je nezastupitelnou součástí smysluplně naplňovaných volnočasových aktivit obrovských mas lidí. Jeho sociální a komerční potenciál vstupuje – svými pozitivními přínosy i spornými dopady – do řádu mocných sil našeho světa. Sport se může stát účinným nástrojem demagogických idejí diktátorů, stejně jako symbolem demokratických procesů a prostředkem mezinárodního usmíření. Sportovní aktivity bývají spojovány s politickým protestem na cestě boje za lidská práva a sociální spravedlnost. Stejně tak může být sport platformou násilí, fašismu, totalitarismu, individualismu a vypjatého nacionalismu. Sportovní aktivity mohou pro jedny znamenat cíl sám o sobě, radostnou formu usebrání se v životadárném kompenzačním působení rekreační kondiční fyzické aktivity, zatímco pro jiné je nutným stereotypním bolestivým prostředkem sofistikované přípravy k dosažení výkonu, vítězství, odměny.

Téměř každá vláda stojí před imperativem podpory sportovní infrastruktury ve jménu zlepšení úrovně zdraví veřejnosti, podpory vzdělávání a pracovních příležitostí a prevence kriminality. Politický boj a volební skandály spojované s rozhodováním o konání olympijských her dokládají, že sport je významným politickým a ekonomickým fenoménem, vzdáleným představám o jeho privátní podstatě, fungující pouze na úrovni jeho aktivních účastníků a nadšenců (Levermore, Budd eds., 2004).

Pokud hovoříme o kulturní povaze sportu, pak máme na mysli jeho historicky krystalizující hodnotové ukotvení a praktické průniky do daného způsobu života a životního stylu. Stojíme tak před odlišnou vazbou kultury a sportu, kupř. v případě francouzské Tour de France, japonským zápasem sumo, kondičním joggingem ve Finsku, krvavých kohoutích zápasů na Bali, nesmírnou masovou popularitou fotbalu v Brazílii či cílelou olympijskou přípravou čínských sportovkyň.

Výzkum sportu se zpravidla ubírá cestou výzkumných empirických materiálů či esejistických prací týkajících se obvykle buď jednotlivých dílčích sportů a jejich úrovní či sportovních organizací. Jsou tak aktualizovány problémy rozkrývající širší témata jako vztahy mezi pohlavími, sociální nerovnosti, vztah k masovým médiím, závislost na ekonomice, dopad na lidská práva, vztah k životnímu prostředí, souvislostí s lokálním

a globálním prostředím a profesní mobilitou (Cashmore, 2002; Coakley, 2001; Sekot, 2006). Přitom významným impulzem pro sociologický zájem o sport bývají zejména ta aktuální témata, které se vztahují k historicko-kulturním proměnám společnosti v kontextu vývoje sportu, jako kupř. vývoj amatérismu směrem k profesionalismu, socializační dopady klubového života, sociální pozadí fotbalu či ragby, zdroje násilí na stadionech, diskriminace, postkoloniální sentimenty ve sportu, globální versus lokální či vztah médií a sportu.

Sport je nepochybně sociologicky barvitou scénou reflektující dynamiku změn hodnotového světa, zájmů a činností současného lidstva. Je nepřehlédnutelným kulturním a sociálním jevem, který dnes svým významem překračuje kteroukoli ze svých historických kontur. Je fenoménem, o jehož existenci jsme cíleně – vedle nejdůležitějších politických událostí a počasí – mediálně globálně informováni s pravidelností skutečně železnou. Sport přitahuje pozornost veřejnosti. Zároveň však jako masově praktikovaná forma harmonizující pohybové aktivity ztrácí postupně svůj původní význam a stává se spíše předmětem divácké pozornosti než nedílnou součástí každodenních forem osobnostně přínosných volnočasových aktivit.

Sport, v souladu s hodnotovým zakotvením a směřováním soudobé postmoderní, na konzumaci mediálních představ a proměnlivosti zážitků zaměřené společnosti, je stále výrazněji spojován s komerčním sponzorským logem na dresech atletů, s arénami, které jsou svědky významných sportovních událostí, a s mediálním zpravodajstvím, které je zprostředkovávají. Mediální společnosti vydávají obrovské finanční prostředky na vysílací práva, sportovní hvězdy jsou kupovány a prodávány za milionové částky, města a regiony investují obrovské finanční sumy k získání práv uspořádat globálně významné sportovní události, profesionální sportovní kluby hrají důležitou roli na burzovním trhu. Sport jako významný sociálně-kulturní fenomén, se tak stává stále méně přehlednou součástí našich životů. A to jak na úrovni jeho stále sílící profesionalizace a spektakulární komercializace, tak v rovině každodenních volnočasových aktivit mas současníků.

Sport tak, jak jsme s ním konfrontováni v současné každodennosti, bývá popisován z různých zorných úhlů pohledu a z odlišných hodnotových pozic. Pro jedny je specifickou rituální obětí lidské energie, pro jiné běžným prostředkem mezilidských vztahů, pro další kompenzační rozdílností v lidském životě či formou stvrzení osobní identity a individuálních rozdílů. Kritika sportu pak s nelibostí konstatuje jeho rostoucí komercio-

nalizaci jako sociální produkt generující vyhocovanou účelovou bojovnost na hřišti i mimo jeho rámec, jako eufemismus západní kultury či dravého kapitalismu.

Teoreticko-metodologická problematika vymezení sportu je mnohdy komplikována i otázkami povýtce praktické povahy. Můžeme si tak – jako badatelé či jako laici – položit otázky typu: Je možno pod kategorii sport subsumovat pohybové, technicky svojí zaměřeností tak odlišné pohybové aktivity, jako je kupříkladu kondiční jogging, rekreační jízda na kole, honitba, šipky či automobilové soutěže a třeba potápění? Pro sociologii se za mnohdy ryze teoretickými otázkami tohoto typu skrývá širší pozadí sociálních podmínek, organizačního zázemí a společenských a lidských důsledků takových aktivit, utvářejících v konečném důsledku naši pevnější pozici při vymezení kategorie sport. Přinejmenším jedno je jasné: sport je specifickou *lidskou aktivitou*, odlišnou od jiných činností, vyznačuje se i ozvlášťující sociální dynamikou a má svébytné sociální důsledky. Vzhledem ke skutečnosti, že jsme nakloněni spíše širšímu pojetí sportu ve smyslu systematických pohybových aktivit necílících přímo a programově k dosažení výkonu, vítězství či odměně, chápeme konceptuálně **sport jako institucionalizovanou pohybovou aktivitu motivovanou zvýšením celkové kondice, osobním prožitkem či cíleným výsledkem nebo výkonem**. Nedílnou součástí tohoto vymezení je nejen její pohybová složka, nýbrž i důraz na její institucionální povahu, kdy je zdůrazněno, že jde o *obecně praktikovaný* způsob jednání sloužící naplnění určité reálné či fiktivní potřeby. Nikoli tedy jakákoli pohybová aktivita, nýbrž ta, která je institucionálně charakterizována a vnímána jako sportovní. *Sociologie sportu* pak stojí před úkolem popsat a vysvětlit sociálně a kulturně podmíněné postavení sportu ve společnosti: Získat přehled o bohatém spektru vztahů sportu a společnosti, klást si kritické otázky týkající se jeho soudobého fungování v sociálním životě, zaměřit se na společenské a kulturní kontexty sportu (Sekot, 2006).

Mnohdy rozporuplný, rozhodně však nesmírně sociologicky podnětný, *vztah sportu a společnosti* odráží různost základních názorů na svět, hodnotové směřování, politické postoje či ideologická východiska. Pro jedny může být sport alfou a omegou aktivně zaměřeného životního směřování, pro jiné neodmyslitelnou formou pasivního přijímání vzrušujících forem rozptýlení a pro další pouze okrajovou stránkou každodennosti.

Vrcholový sport může v různém sociálně politickém kontextu plnit různé poslání. V nedávném období „socialismu“ tak řadou svých *kom-*

penzačních funkcí předně téměř mytologicky usiloval „prokázat“ svoji převahu nad kapitalismem, když pro státní reprezentanty znamenal i „otevřené okno do světa“ a relativně rychlou a významnou příležitost materiálního a civilizačního postupu za hranici běžné šedivé reality většiny. Dnes jsme v globální rovině svědky jisté formy „ikonizace sportovní podívané“, která ve jménu maximální konzumace virtuálních zážitků na půdě masové kultury přináší na půdu sportu jak nové možnosti (globální šíření nových sportů, masmediální přítomnost u významných sportovních událostí), tak nové problémy (násilí na stadionech, pasivní konzumace sportu, nekritická adorace sportovních idolů, doping, korupční jednání, fyzické sebepoškozování). Věříme však, že zejména globálně medializovaný sport posiluje interkulturní mírovou koexistenci a přispívá k akceptování univerzálních hodnot a norem a k respektu k principu osobního sebezdokonalování.

Sport stále silněji absorbuje ty, kteří se na něm podílejí, aniž by sami sportovali, a kteří na jeho půdě „pouze“ dosahují své parciální cíle. Současný sport, jako *organizačně složitý sociální fenomén*, integruje v sobě totiž řadu prvků, znaků a činností, na kterých se podílejí subjekty z různých oblastí lidských činností, jejichž cíle mohou být diametrálně odlišné od vlastních sportovních aktivit. Jde o podnikatele, manažery, politiky, právníky a zejména členy různých „realizačních týmů“, kteří jsou do značné míry závislí na sportovním úspěchu jednotlivých sportovců či družstev či ligových soutěží a sportovních událostí. Ve světě racionalizace řízení jde nepochybně o nevyhnutelný jev, jeho důsledky ve sféře kultivace hodnotového světa sportu a samotných sportovců však budou patřit k trvalým kontroverzním tématům zejména vrcholového elitního sportu.

Sport je přímo osudově provázán s kulturou dané společnosti. Je tak výrazem specifických představ, idejí, hodnot a perspektiv, prostřednictvím kterých lidé zaujímají svoje postavení ve světě, hledají své místo v něm, vysvětlují si jeho fungování, poměřují míru důležitosti věcí kolem sebe. Zvažují, co je a co není správné a přirozené, co je výhodné a nevýhodné, co může přinést materiální profit a co „pouze“ radost ze zdravého pohybu. *Kulturní ideologie* je tak systematickým světonázorovým pohledem do světa každodenní logiky života lidí ve společnosti. Je fenoménem měnícím se v souladu s dynamikou společenských změn na pozadí různosti skupinových a osobních zájmů a idejí. Proměňuje se v neustálém střetávání názorů na smysluplnost a schůdnosti cest společenského vývoje a krystalizace morálních postojů. Sama tato skutečnost uděluje sportu jeho *sociologickou relevanci*. Sport totiž tvoří soubor činností

a situací, které buď přijímají, nebo zpochybňují konkrétní ideologii. Tak, jak je sport tvořen lidmi, se vyvíjí v širším kontextu dílčích idejí vztahujících se k tělesnosti a lidské přirozenosti, v rámci určitých forem mezilidských vztahů, na pozadí projevů lidských potencií a usilování, prostřednictvím výrazových prostředků mužnosti a ženskosti, v centru diskuzí o faktorech důležitosti či pomíjivosti v našem životě.

Sport se tak v postupném vývojovém procesu formoval i v souladu s danou logikou vztahů mezi pohlavími, tedy konkrétně vzato postavením mužů a žen v kontextu historických souvislostí vztahu společnosti a sportu. Právě tato skutečnost je zejména v anglosaském světě důležitým motivem na téma úlohy *mužnosti* (maskulinity), či snad lépe řečeno mužské dominance ve sportu, kde ženy tradičně zůstávají v řadě ohledů spíše v podřízeném postavení vůči mužům. Již samotný tento fakt se odráží – prostřednictvím dominantních kulturních idejí – v běžném slovníku označujícím hodnocení pohybových aktivit: Správně hosený míč kvitujeme u dítěte pozitivně zabarveným hodnocením „hraje to jak chlap“, zatímco v opačném případě máme nejčastěji na jazyku pejorativní označení „hraje to jak holka“. Lidé tak v důsledku historicky zakotveného ideového a hodnotového soudu o pohybové dovednosti a sportovní zdatnosti přisuzují zpravidla mužům výkonově náročné sporty, které jsou naopak pro „opravdové“ ženy shledávány jako spíše nepřirozené či nevhodné. I v tomto ohledu se však neustálý vývoj kulturní ideologie projevuje tím, že je zpochybňován tradiční pohled na přirozenost a ženskost na půdě sportu.

V obdobné míře to platí i o třídní, etnické či rasové logice ve sportu, kdy se zejména v naší současné pedagogické praxi má zato, že aktivní sport může být účinným výchovným nástrojem pro utváření pozitivních charakterových rysů. Vzdor skutečnosti, že sport je s dominantní kulturou a ideologickým systémem provázán v různých, mnohdy protichůdně působících vztazích a závislostech. Síla daného a z globálního pohledu rozrůzněného kulturního prostředí je natolik silná, že lze jen s velkými obtížemi jednoznačně *zobecnovat* zdroje, projevy a důsledky fungování sportu ve společnosti.

Sport je provázán s důležitými oblastmi života společnosti. *Rodina* tak mnohdy přizpůsobuje svůj životní rytmus tréninkovému a hracímu programu svých členů a sledování sportovních televizních událostí může naopak narušit či přímo rozvrátit rodinný život. A nebo společné sportování členů rodiny může vzájemné vztahy posílit a udělit jim novou, jinde a jinak netušenou socializační dimenzi. Vztah sportu a *ekonomiky* odráží

rostoucí obrovský příliv peněz do vrcholového výkonnostního sportu zejména v bohatých zemích. Výstavba velkolepých sportovních arén, nemalé náklady na sportovní výbavu a výstroj, sportovní sponzorování, sportovní sázky a zejména obrovské a rostoucí příjmy sportovních hvězd jsou fenoménem neodmyslitelně náležejícím k realitě naší kulturní sféry. Nadnárodní korporace sponzorují olympijské hry ve snaze asociovat produkt jako kupř. Coca-Cola či Nike s konzumním stylem spotřební společnosti, kde sportovní podívaná funguje jako zábava a vzrušení a odbytová základna pro lepší prodej globálně distribuovaných výrobků. Stejně i svět sportu a masových médií umocňuje kulturně zakotvené a ideologicky zaměřené působení sportu jako formy zábavy a tvorby globálně přejímaných spotřebních hodnot.

Na půdě politiky pak sport mnohdy vyvolává asociace s pocity národního sebevědomí a státní identity, v mnoha zemích jsou pak sportovní úspěchy využívány či zneužívány ke zvýšení renomé v globálních politických vztazích. Sport hraje nezastupitelnou úlohu i na půdě výchovy a vzdělání, když se stal integrální součástí školního života pro sta miliony studentů v soudobém světě. A to jak v rámci výuky tělesné výchovy, tak na kolbištích středoškolských a vysokoškolských soutěží, přeborů a závodů.

Vzájemné vztahy sportu a náboženství upozorňují na mnohdy rozporný postoj jednotlivých náboženství k pohybovým aktivitám a sportu obecně, na úlohu církví při sponzorování sportovních aktivit či na mnohdy spornou deklarativní náboženskou motivaci vrcholných sportovních výkonů.

Kořeny prakticky zaměřených myšlenkových impulzů sociologie sportu zpravidla vycházejí z běžných každodenních potřeb sportu, nikoli z obecných teoretických východisek samotné sociologie. Sociologicky laděné práce tak v našem kulturním prostředí mnohdy vznikají zejména na půdě kinantropologie či kineziologie (nauka zkoumající pohybové projevy člověka) či vědy o sportu než na půdě sociologie. Pro českou vědu to platí snad dvojnásob. Ta, stejně jako kupř. anglosaská produkce, upřednostňuje spíše praktické výzkumné či vzdělávací projekty zaměřené na motorickou výuku, fyziologii cvičení a tělesný výkonnostní trénink před zkoumáním historických, sociálních či filozofických aspektů vztahu sportu a společnosti.

1.2 Historické ohlédnutí

Sport je *sociálně* konstruovaný fenomén, je aktivitou vznikající a vyvíjející se ve vzájemném soužití lidí. Byl tedy historicky vzato utvářen v rámci kulturně podmíněných sociálních vztahů. Jako takový má nezastupitelné a nesmírně ilustrativní sociální, politické a ekonomické znaky. V tomto smyslu si můžeme položit sumu sociologicky relevantních otázek týkajících se společenské podmíněnosti jednotlivých sportovních aktivit, jejich forem organizace, smysluplnosti, poslání a očekávání. Přitom i na půdě sportu platí ono časem prověřené a tedy moudré rčení: „Časy se mění.“ Sport jako sociálně-kulturní jev se mění v kontextu místa a času. Jeho základní rys však stále přežívá: Radost ze zdravého pohybu čelící civilizačním nástrahám každodennosti. Připomeňme si na tomto místě tedy alespoň ty klíčové okamžiky, se kterými se sport v historicky probádaném období, počínaje starověkými olympijskými hrami, potkal:

Období před naším letopočtem

- 776 Archaistické období Olympijských her. Běžecké závody.
- 708 Pětiboj, zápas, box, koňské dostihy.
- 600 Spojení atletické přípravy a vzdělání. Heslo: Ve zdravém těle zdravý duch. Soutěže cílící k dokonalosti, cti a slávě.
- 576 *Sparta*: Specializovaný sportovní trénink vedený trenéry. Atletika se stává součástí vojenského výcviku.
- 468 Počátek zlatého věku starověkých olympijských her.
- 400 *Hellada*: Účelová výstavba sportovních stadionů. Plně profesionální atleti jsou odměňováni formou pravidelné mzdy z obecních zdrojů.
- 338 Počátek úpadu starověkých olympijských her.

Období našeho letopočtu

- 393 Křesťanští Římané zakazují veškeré „pohanské“ slavnosti, včetně olympijských her.
- 900 *Evropa*: Jezdecké sporty. Rytířské turnaje.
- 1000 *Japonsko*: Míčové hry, zřejmě převzaté z Číny. Sumo.
- 1100 *Německo*: Turnaje s celkovou účastí až 40 000 rytířů.
- 1150 *Anglie*: Soutěže v lukostřelbě.
- 1400 *Evropa* (zejména Francie): Turnaje spojené s jezdeckými závody, šermířské souboje.

- 1450 *Skotsko*: Rané formy golfu a hokeje.
- 1500 *Evropa*: Pořádání mezinárodních rytířských turnajů spojených se soutěži v lukostřelbě a šermu.
- 1555 *Evropa*: Míčové hry.
- 1570 *Japonsko*: Polovojské sporty. Jezdectví. Lukostřelba. Šerm. Hod oštěpem. Střelba. Bojová umění, zejména soutěžení v ji jitsu.
- 1600 *Evropa*: Štvanice lovné zvěře. Zápasy psů, medvědů, kohoutů. Růst sázek. Venkovské dostihy.
- 1787 *Anglie*: Založení prvního kriketového klubu Marylebone.
- 1800 *Anglie*: Dostihy na vyhrazených oplocených závodištích.
- 1836 *Japonsko*: Vzpírání.
- 1858 *Spojené státy americké*: Založení Národní asociace baseballových hráčů (NABP).
- 1862 *Čechy*: Založení tělovýchovné organizace Sokol.
- 1862 *Slovensko*: Založení Bratislavského veslařského spolku.
- 1863 *Anglie*: Kopaná a ragby se rozdělují do zvláštních sportovních federací.
- 1867 *Anglie*: Vytvoření institucionalizované základny pro box.
- 1869 *Čechy*: Tělocvičný spolek paní a dívek pražských.
- 1870 *Evropa, Severní Amerika, Japonsko*: Racionalizace sportu. Rozvoj tréninkových metod, růst organizovanosti jednotlivých sportovních odvětví (zejména cyklistika, veslování, lyžování atd.). Americký fotbal se odděluje od ragby.
- 1880 *Spojené státy americké, Evropa*: Všeobecná posedlost cyklistickou vášní.
- 1882 *Čechy*: I. Sokolský slet v Praze.
- 1896 *Řecko*: Založena novodobá tradice pravidelného pořádání olympijských her.
- 1928 Účast žen na atletických olympijských soutěžích.
- 1931 Dělnické olympijské soutěže ve Vídni za účasti 8 000 účastníků.
- 1936 Černý atlet Jesse Owens získává čtyři zlaté medaile na „nacistické“ olympiádě v Berlíně.
- 1964 Jižní Afrika vyloučena z účasti na olympijských hrách pro svůj rasistický systém apartheidu.
- 1994 Alžírská atletka Hassiba Bourghiba získala na OH zlatou medaili a stala se symbolem boje proti útlaku žen v islámském světě.
- 1995 Nelson Mandela po vítězství Jižní Afriky ve Světovém poháru v ragby symbolicky vyjádřil touhu po harmonickém multikulturním a multirasovém soužití.

- 1998 Vítězství Francie na světovém mistrovství ve fotbalu bylo symbolizováno jako výraz soudržnosti multietnického soužití francouzské občanské společnosti.
- 2008 Problematizace volby OH v Pekingu.

Období dynamického rozvoje sportu bylo charakterizováno řadou dalších amatérských a profesionálních událostí. Zejména v meziválečném období dochází k silnému rozmachu výstavby veřejných a univerzitních sportovních zařízení. Trenérství se stává ve světě stále důležitější a propracovanější součástí sportovní přípravy. Dochází tak postupně k posilování vlivu trenérů, managerů, vlastníků klubů a administrativních pracovníků na úkor motivačních a rozhodovacích nástrojů samotných výkonných sportovců.

Úsilí o vítězství a rekordní výkon přináší i první náznaky užívání výkonnostně podpůrných prostředků. Herní a soutěžní pravidla se postupně mezinárodně ujednávají, sponzorské organizace statisticky sledují výsledky a rekordní výkony a komentátoři v rozhlase a televizi a novináři postupně využívají svůj talent ke zvýšení emotivní přitažlivosti sportovních událostí. Stručně řečeno, společenský vývoj od dvacátých let minulého století v kontextu sociálně-kulturního vývoje vyústil do **dnešní podoby dominantních forem sportu**:

1. *Sekularismus*: Dnešní sport není v žádné podobě přímo odvozován od náboženské víry. Je zdrojem rozptýlení a zábavy, nikoli bohoslužbou. Sport je zacílen na osobní prospěch, ne k usmíření božstev. Ztělesňuje bezprostřednost materiálního světa, nikoli mysticismus nadpřirozeného.
2. *Rovnostářství*: Dominantní formy dnešních sportů jsou založeny na myšlence rovnosti přístupů nezávislého na osobním původu či sociálním zázemí, kdy všichni účastníci sportovní události čelí stejným soutěžním podmínkám a to bez ohledu na to, kdo jsou a odkud pocházejí.
3. *Specializace*: Soudobý sport ovládá účast speciálně připravovaných atletů, kteří se věnují tréninku v jednom sportu s výhledem na účast v konkrétním zápase, závodě či sportovní události. Odlišují se tak mírou svého sportovního mistrovství a dosahováním vítězství a rekordních výkonů. Nezbytnou součástí sportovní účasti je sofistikovaná sportovní výzbroj a výbava, včetně speciální obuvi a oblečení.

4. *Racionalizace*: Sport dnes sestává ze souboru pravidel a taktických plánů zaměřených na specifické cíle vytýčené sportovcům. Pravidla dále zahrnují principy používání sportovních zařízení, nářadí, herní techniky a podmínky účasti. Strategie je nastavena k racionální kontrole tréninkových metod, které zpětně ovlivňují zkušenost sportovní účasti a hodnocení borců.
5. *Byrokratizace*: Současné formy sportu jsou silně ovládány byrokratickým principem účelnosti a účinnosti správy a výkonu organizace a to jak na místní, tak na národní a mezinárodní úrovni. Lidé pracující ve sportovních grémiích kontrolují a sankcionují chování sportovců, týmů a událostí. Vytvářejí a prosazují pravidla, organizují sportovní události a stvrzují rekordní výkony.
6. *Kvantifikace*: Hlavní sportovní odvětví současnosti se vyznačují spoustou měření a statistickým vedením záznamů o výkonech a výsledcích. Vše, co lze vyjádřit v čase, vzdálenosti či skóre je měřeno a zaznamenáno. Standardy dosažených údajů jsou vyjádřeny v měřitelných porovnatelných kategoriích a statistické údaje slouží jako důkaz dosažených výsledků.
7. *Záznam nejlepších výsledků*: Dnešní výkonnostní sport je zaměřen zejména na utváření a překonávání *rekordů*. Výkony jsou porovnávány v řádu posloupnosti jednotlivých sportovních událostí a jsou zveřejňovány na individuální, týmové, ligové, místní, státní, národní a kontinentální úrovni. Přirozeně nejdůležitější a nejsledovanější jsou světové a olympijské rekordy. K povaze dnešního výkonnostního profesionálního sportu náleží i zveřejňování rekordních finančních částek za výkony či týmové přestupy borců elitních sportů. Není bez zajímavosti, že naši v zahraničí působící hokejisté a fotbalisté patří čas od času k „rekordmanům“ právě v tomto směru.

Vcelku tedy můžeme konstatovat, že soudobý výkonnostní vrcholový sport je charakterizován důrazem na kvantifikaci: Vše, co může být definováno v dimenzích času, vzdálenosti, výsledku či skóre, je měřeno a zaznamenáno: *Stopky hrají ve sportu klíčovou úlohu.*

Sport nikdy nebyl tak všudypřítomný jako právě v současnosti. Nikdy nehrál v životě lidí v tolika společnostech tak důležitou úlohu jako právě dnes. Nikdy také nebyly pohybové sportovní a herní aktivity tak úzce provázány s tvorbou zisku, procesem socializace, patriotismem a osobní kondicí a zdravím. Organizovaný sport se postupně stává kombinací byznysu, zábavy, výchovy, morálního výcviku, technologických aplikací,

stvrzením spojení národních a korporálních zájmů. Sport je ale zejména formou pohybových aktivit reagujících na výzvy fyzického výkonu a vzrušující zkušenosti, která je svojí jedinečností v jiných sférách života nedosažitelná. Všechny tyto základní charakteristiky spolu s dominantními znaky výkonnostního sportu činí ze sportu nezastupitelný fenomén, důležitý v minulosti, nabývající v nebývalé míře v současnosti na významu a směřující k novým formálním a funkčním horizontům v budoucnosti.

Nesmíme však problém sportu zjednodušovat tím, že pustíme ze zřetele skutečnost, že ne všechna odvětví a ne všechny formy sportovní účasti vykazují svoji komplexností výše uvedené znaky. Sport se právě svojí kulturní zakotveností v konkrétním sociálním, politickém a ekonomickém prostředí mění a rozvíjí vlastní *alternativní* formy vzhledem k těm právě dominantním. Můžeme si tedy být téměř jisti, že následující generace budou stát tváří v tvář změněným sociálním podmínkám a tedy i proměnám převládajících forem sportu (Sekot, 2003, s. 32–48).

Sport v souladu s daným kulturním a sociálním prostředím odráží lidskou snahu vytvářet a měnit. Pro jedny je tak terčem kritických snah o organizační změnu, pro jiné naopak znamená prostředí, ve kterém se cítí bezpečně, a staví se tak proti jakýmkoliv zásadnějším změnám.

Badatelé, spojení společným poutem k *sociologii sportu*, se mnohdy liší jak v předmětném poli vědeckého zájmu, tak teoretickým přístupem ke zkoumané problematice a cíli, které svojí vědeckou činností sledují. Pokud vystupují jako vědecktí specialisté v oboru, mohou vyvolávat nevoli plynoucí z podezření ze zaprodanosti sociologie sportu zájmům bohatých a mocných. Tedy zejména těch, kteří ovládají vrcholový výkonnostní sport na půdě masové zábavy a ekonomického profitu. Většina světově proslulých sociologických prací se však sportem jako významným sociálním fenoménem zabývá z kritických pozic usilujících o zlepšení lidských dimenzí společenského klimatu pro rozvoj masového sportu přístupnému v alternativních formách co největšímu počtu lidí bez rozdílů statusu, věku, pohlaví, etnické či rasové příslušnosti, světónázorové orientace a kulturní zakotvenosti.

Je však nepochybné, že výstavba myšlenkového potenciálu sociologie sportu náleží k neodmyslitelné výbavě našich znalostí o soudobém člověku, společnosti, světě. Již to přispívá k politické povaze sociologie sportu, která se podílí na utváření obecně přijímaných názorů na sport a jeho úlohy v životě jedince a společnosti na počátku třetího tisíciletí. Tím také nezastupitelně rozšiřuje zorný úhel poučeného pohledu člověka na společnost, svět.

2. Sport a socializace

2.1 Nezastupitelnost socializačního působení sportu

Sport se vyvíjí v určitém kulturním klimatu a je výslednicí sociálně podmíněného hodnotového směřování, utváření vzorců činností a jednání. Tato skutečnost může uvozovat řadu naléhavých otázek: Jakou úlohu hraje sport v životě jedince a jakými cestami spoluutváří jeho osobnostní rysy a životní styl? Jak lze nahlížet proces sportovní angažovanosti z hlediska životního směřování? Co vůbec znamená sport v životě moderního člověka, jak se liší jeho vliv v rovině rekreačního a výkonnostního sportu? Jaký osobnostní dopad může znamenat ukončení sportovní kariéry? Je sport nedílnou a ničím nezastupitelnou součástí rozvoje jedince a společnosti? A zejména: Co si obecně můžeme představit pod pojmem socializace sportem?

Socializace (z lat. socialis = družný, spojenecký) je „komplexní proces, v jehož průběhu se člověk jako biologický tvor stává prostřednictvím sociální interakce a komunikace s druhými sociální bytostí schopnou chovat se jako člen určité skupiny či společnosti.“ (Velký sociologický slovník, 1996, s. 1012) Prakticky z hlediska geneze jedince jde slovy A. Giddense o „proces vývoje od stadia bezmocného novorozence až po osobu, která si dobře uvědomuje sebe samu a orientuje se ve své vlastní kultuře“. Formuje tím i povědomí o sobě samém a o významu a smyslu životního směřování. Nejde přitom o jednosměrný proces vlivu sociálního prostředí na formování jedince, je interaktivním procesem, prostřednictvím kterého kontaktujeme ostatní, syntetizujeme tok informací a utváříme tak rozhodovací proces modelující naše vlastní životy a sociální svět kolem nás. Socializace však není pouhým „kulturním programováním“, během něhož kupříkladu dítě vstřebává vlivy, s nimiž přichází do styku. Každý jedinec má totiž určité potřeby a nároky, jimiž prostřednictvím zpětné socializace ovlivňuje chování těch, kteří se o něho starají a socializačně tak působí. *Zpětná socializace* tedy popisuje situaci, kdy

ti, kteří ovlivňují druhé, jsou jimi zpětně socializováni: Děti dnes víceméně běžně uvědoměle ovlivňují rodiče ve formách trávení volného času, stravovacích návycích, spotřebních vzorech, nákupních zvyklostech, technických dovednostech, využívání komunikačních technologií. Přitom takovéto socializační účinky jsou umocňovány zejména ve společnostech procházejících rychlými sociálními a kulturními změnami. Právě v těchto situacích mladá generace učí starší novým zvykům a osvojování si nových hodnot. Rovina volnočasových sportovních aktivit v této souvislosti přináší stále nové podněty právě pro tento druh socializace.

Moderní medicína i společenské vědy dnes berou na vědomí, že lidský vývoj nutno studovat jak z biologické, tak behaviorální perspektivy. V současnosti se oba zdroje lidské podstaty vnímají jako vzájemně závislé. V tradičních společnostech jsou stadia životního cyklu kontrolována rodinou, kmenem nebo společností jako celkem. V současných urbánních a industriálních společnostech není tento proces tak jasný. O pozornost jedince soutěží různé a často protichůdné zdroje informací sahající od rodiny, školy, přes vrstevníky až k zájmovým skupinám. Je evidentní, že význačné postavení mezi těmito soupeřícími zdroji informací na poli vrcholového divácky atraktivního sportu mají masová média.

Termín socializace je nesporně velice široký. Je to nálepka pro „komplexní, dlouhodobý a multidimenzionální soubor komunikativních interakcí mezi jednotlivcem a ostatními členy společnosti, které vyúsťují v připravenost jedince k životu v sociokulturním prostředí“ (Defleur a Ballová-Rokeachová, 1996, s. 217). Z *individuální* perspektivy nás socializace vybavuje schopností komunikovat, myslet, řešit problémy při použití postupů obvyklých v dané společnosti a hlavně se osobně a neopakovatelně přizpůsobovat prostředí, ve kterém žijeme. Ze zorného úhlu *společnosti* pak jde primárně o vytváření konformních postojů, díky nimž lze dosáhnout sociálního řádu, předvídatelnosti a kontinuity.

Referenční rámec kategorie socializace upozorňuje i na relevantní kategorii *resocializace*, která označuje „stav opouštění původních vzorů chování a přijímání nových vzorů, jako součásti zásadních životních změn v životě jedince“ (Schaefer, Lamm, 1995, s. 610). Svět sportu nabízí nesporně řadu přímo učebnicových příkladů resocializace, kdy kupříkladu vrcholový sportovec po skončení oslnivé kariéry postupně přivyká standardnímu rytmu běžného občanského života. Resocializací můžeme ilustrovat i procesy přizpůsobování novému kulturnímu prostředí, hodnotovému směřování či hernímu stylu v případech sportovní migrace na mezinárodní úrovni.

Antropologové používají termín *enkulturace* a odkazují tím na proces učení, zvnitřňování všech aspektů své kultury. Tedy nejen lidských zvyků a tradic, ale i jazyka, užívání materiálních artefaktů, společných přesvědčení, legend, mýtů a společného folkloru.

Socializace je procesem osvojování si *sociálních rolí* (chování, které se od nás v dané situaci v souladu se zaujímáním sociální pozice očekává) a vzájemné interakce s okolním světem. Formuje povědomí o sobě samém a o významu a smyslu životního směřování. Socializace však není jednosměrným procesem vlivu sociálního prostředí na formování jedince. Je interaktivním procesem, prostřednictvím kterého kontaktujeme ostatní, syntetizujeme tok informací a utváříme rozhodovací proces modelující naše vlastní životy a sociální svět kolem nás. *Anticipující socializace* je tak procesem, jímž si jedinec vstřícně osvojuje normativní a hodnotový systém a vzorce chování a napodobuje chování a verbální projevy členů skupiny, fungující jako míra hodnocení vlastního chování, postojů, aspirací, životního způsobu, ambicí, zjevu apod. Mladý sportovní nadšenec se tak může vztahovat svými aspiracemi a záměrně utvářeným osobním image k trenérovi či *referenční skupině* sportovních hvězd.

Konkrétní definiční vymezení procesu socializace mají přirozeně v kontextu plurality teoretických přístupů mnoho podob. Ať již vymezujeme socializaci jako proces, ve kterém se pluralita jedinců stává konformní vůči standardům hodnotové orientace, nebo ji chápeme jako cílené úsilí „zformovat bytost, která se bude i o samotě chovat tak, jako by byla pod stálým dohledem ostatních členů skupiny“ (Keller, 1992, s. 32), vždy je zřejmé, že bez jejího uspokojivého průběhu zůstávají individua neschopna vstupovat do běžných interakcí s druhými členy skupiny. V takovémto případě vzniká úrodná půda pro vznik sociálně narušených jedinců, neschopných respektovat nejenom očekávané role, nýbrž i základní normy běžného soužití a stát se tak integrovaným prvkem kolektivních akcí.

Socializace není jednorázovou, společensky separovanou akcí, ale celoživotním *procesem* počínajícím vštěpováním základních životních hodnot, přes utváření pevných sociálních vztahů až k přejímání nových životních vzorů v kontextu zásadního životního přechodu. Společnost bez socializace není schopna předat své základní normy a hodnoty následující generaci a postupně se rozpadá. Přitom je třeba zdůraznit, že socializace vytváří spojení mezi jednotlivými generacemi. Narození dítěte přináší změnu do života rodičů, kteří tak zpětně získávají nové zkušenosti. Stejně je třeba připomenout *problematičnost* socializačního procesu z pohledu jeho důsledků. Ty vyplývají z rozmanitosti stávajících kulturních

hodnot a z existujících sociálních nerovností. Například v procesu socializace prostřednictvím cílené výchovy a kvalitního vzdělávání včetně sportovní přípravy mají šanci děti středních vrstev získávat v rodině dobré „základy pro život“, které se pak v pozdějším studiu a profesi uplatní jako výhoda oproti intelektuálně a pohybově stejně disponovaným dětem z rodin sociálně slabých.

Nejúžejí je s procesem socializace spjata *rodina*. Rodiče zpravidla v rámci vlastních norem a hodnot usilují, aby se jejich dítě stalo samostatnou suverénní bytostí. V počátečních stadiích si právě zde jedinec osvojuje svoji příslušnost k pohlaví ve smyslu přiměřeného chování, postojů a aktivit hochů a dívek. U chlapců se tak zpravidla očekává – z hlediska vztahu ke sportu nesmírně důležitá – maskulinní tvrdost, u dívek pak spíše něžnost a poddajnost. Hoši si mnohdy získávají vysoký osobní kredit na základě svých atletických schopností a sportovních dovedností, chladnokrevnosti a vytrvalosti. Děvčata odvozují svoje uznání a popularitu spíše díky svým sociálním dovednostem a školnímu prospěchu (Schaefer, Lamm, 1995, s. 107). Obecně vzato se ukazuje, že participace dětí a mládeže na sportovních aktivitách je ovlivňována dostupností příležitostí, podporou rodinných příslušníků, kamarádů, názorových vůdců a životních vzorů, nejbližší komunitou a konečně i vnímavostí potencionálního dětského účastníka sportovních aktivit.

I když se individuální představy o sportování dětí v rovině příslušnosti k pohlaví mohou v závislosti na sociální příslušnosti a celkové úrovni rodiny lišit, existuje do určité míry všeobecný vzor charakteristický pro naši kulturní sféru. Dívky tak nejsou od sportovních her sice vysloveně zrazovány, ale jejich čas pro hry a sportovní činnost je autoritou většinou více usměrňována a kontrolována než v případě chlapců. Když kupříkladu desetileté děvče žádá své rodiče o povolení ke hře, můžeme na základě generované běžné zkušenosti uslyšet omezující repliky typu: „Hraj si v blízkosti domu“, „s kamarády, které znám“, „neušpiň se“, „dej na sebe pozor“, „buď opatrná“, „vrať se domů včas“. Tato psychologicky silně dimenzovaná forma „podmíněného povolení“ neovlivňuje pouze vývoj sportovních dovedností malých dívek, ale navíc může sociologicky vzato i omezovat povahu her a neformálních sportovních činností sdílených s přáteli v pozdějším věku.

Chlapci nejsou zpravidla vystaveni takto silné rodičovské kontrole. Do světa fyzické dovednosti a sportovních her pronikají obvykle již v poměrně mladém předškolním věku. S přibývajícími léty roste i jejich důvěra v možnosti výhod organizovaného výkonnostního sportu jako zdroje